

ЦАГДАН ХОРИХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭГ МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ БОЛОН БУСАД (ОЛОН УЛСЫН) ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН БАРИМТ БИЧИГТ ТУСГАСАН БАЙДАЛ

Товчлол: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний талаар Монгол Улсын Үндсэн хууль болон олон улсын хууль, эрх зүйн акт, баримт бичигт хэрхэн тусгасан байдлыг тодруулахаар зорилоо.

Түлхүүр үг: Сэжигтэн, хүний эрх, эрх, эрх чөлөө, яллагдагч.

Өнөө цагт дэлхий нийтээрээ хүний эрх, эрх чөлөөг хүндлэн дээдлэж, язгуур эрх ашгийг хөндөхгүй байх, бусдыг ялгаварлан гадуурхахгүй байхыг эрхэм зорилгоо болгож буй бөгөөд, Монгол улс ч мөн адил энэ чиглэлийг баримтлахыг эрмэлзэж, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын гэрээ, конвенциудад нэгдэн орсон. Цагдан хорих арга хэмжээ нь хүний халдашгүй, эрх чөлөөтэй байх салшгүй эрхийг хөнддөг учраас үндэсний төдийгүй олон улсын түвшинд эрх зүйн хамгаалалт тогтоодог бөгөөд, энэ нь ч зүйтэй юм. Тухайлбал, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын (Цаашид – НҮБ гэх) 1945 оны Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 9 дүгээр зүйлд “Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах, саатуулах буюу хөөн зайлуулах ёсгүй”, 1966 оны Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай Олон Улсын Пактын 9.1-д “...Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасч болохгүй” гэж заасан.

Мөн НҮБ-аас “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенц”-ийг 1984 онд, “Цагдан хорих болон хорих ял эдэлж байгаа хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд”-ыг 1988 онд тус тус батлан гаргасан. Эдгээр бичиг баримтад нийцүүлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13-д Монгол Улсын иргэний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг тодотгож, хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэний ч эрх чөлөөг хязгаарлахыг хориглосон заалтыг тунхагласан. Мөн Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 9 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт “...Шүүхийн өмнөх шатанд байгаа хүнийг заавал цагдан хорьж байх нийтлэг журам байх албагүй бөгөөд, шүүх хуралд оролцох, шүүн таслах ажиллагааны аль ч шатанд байлцах, шаардлагатай тохиолдолд, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэхэд байх баталгаа гаргаж өгсөн бол этгээдийг суллаж болно” гэж заасан.

Хүний болон ард түмний эрхийн тухай Африкийн Хартийн 6 дугаар зүйлд:

“Хувь хүн бүр эрх чөлөөтэй, аюулгүй байх эрхтэй. Хуульд урьдчилан заасан үндэслэл ба нөхцлүүдээс гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасч болохгүй. Ялангуяа, хэнийг ч дур мэдэн баривчлах ба цагдан хорих ёсгүй”¹ гэж заасан.

Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенцийн 7 дугаар зүйлд:

“1. Хүн бүр эрх чөлөөтэй ба аюулгүй байх эрхтэй.

2. Оролцогч Улсын үндсэн хууль болон түүнд нийцсэн хуулиар тогтоосон үндэслэл, нөхцлүүдээс гадуур хэний ч хувийн эрх чөлөөг хасч болохгүй.

3. Хэнийг ч дур мэдэн баривчилж, эсхүл хорьж үл болно” гэж заажээ.

Хүний эрхийн тухай Европын Конвенц бол оролцогч Улсуудад хуулийн дагуу эрх чөлөөг хасч болох үндэслэлүүдийг тусгайлан заасан цорын ганц гэрээ юм. Энэхүү жагсаалт нь бүрэн бөгөөд, түүнийг “шууд утгаар нь тайлбарлах ёстой”⁹. Тус Конвенцийн 5 дугаар зүйлд:

“1. Хүн бүр эрх чөлөөтэй ба аюулгүй байх эрхтэй. Хуульд заасан журам ба доорх тохиолдлуудаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасч болохгүй:

(а) Хүнийг эрх бүхий шүүхээр шийтгэсний дараа хууль ёсоор хорих;

¹ Африканская Хартия Прав Человека и Народов, Неофициальный перевод с английского. Принята на встрече глав государств — членов Организации африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступила в силу 21 октября 1986 г. <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instate/Rz1afchar.html>

(b) Хүнийг шүүхийн шийдвэрийг дагаж мөрдөөгүйн төлөө, эсхүл хуульд заасан аливаа үүргийг биелүүлүүлэх зорилгоор хууль ёсоор баривчлах буюу цагдан хорих;

(c) Хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэх үндэслэл бүхий сэжиг байгаа, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэхээс болон үйлдсэний дараа оргон зайлахаас нь урьдчилан сэргийлэхэд зайлшгүй шаардлагатай гэж үндэслэлтэйгээр тооцсон тохиолдолд эрх бүхий хуулийн байгууллагад хүргэх зорилгоор хуулийн дагуу баривчлах буюу цагдан хорих;

(d) Насанд хүрээгүй хүнийг хүмүүжлийн хяналтын зорилгоор гаргасан хууль ёсны шийдвэрээр цагдан хорих, эсхүл түүнийг эрх бүхий хуулийн байгууллагад хүргэх зорилгоор хуулийн дагуу цагдан хорих;

(e) Хүнийг халдварт өвчин тараахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор, эсхүл сэтгэцийн өвчтэй, согтууруулах болон мансууруулах бодисонд донтсон, эсхүл тэнэмэл хүмүүсийг хуулийн дагуу цагдан хорих;

(f) Хүнийг тухайн оронд зөвшөөрөлгүйгээр нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор, эсхүл албадан гаргах, шилжүүлэн өгөх ажиллагаанд хамрагдаж байгаа хүнийг хуулийн дагуу баривчлах буюу цагдан хорих” хэмээн заасан байна.

Дотоодын хууль тогтоомжид тодорхойлон заагаагүй үндэслэлээр хувь хүнийг баривчлах буюу цагдан хорих нь хууль ёсны зарчмыг зөрчсөн хэрэг гэж Хүний эрхийн Хороо үзжээ. Өөрөөр хэлбэл баривчлах ба цагдан хорих үндэслэлүүдийг “хуулиар тодорхойлсон” байх ёстой. Дотоодын хуульд нь баривчлах зөвшөөрлийг баривчилснаас хойш 72 цагийн дотор өгөх ёстой гэж заасныг зөрчиж, эсрэгээр хүнийг зөвшөөрөлгүй баривчилснаас хойш зөвшөөрлийг гурван хоног гаран хугацааны дараа өгсөн тухай нэгэн хэрэгт 9(1) дүгээр зүйлийг зөрчсөн гэсэн дүгнэлтийг тус Хороо хийсэн байна. Учир нь тухайн хүний эрх чөлөөг “хуулиар тодорхойлсон журмыг зөрчиж хассан” байна.

9(1) дүгээр зүйлд “дур мэдэн баривчлах” гэж заасныг тус Хороо: “дур мэдэх” гэдэг нь “хуулийн эсрэг” гэдэгтэй яг дүйцэхгүй боловч түүнд зүй бус, хууль бус, урьдчилан тааварлах аргагүй, хуульд заасан журмыг баримтлаагүй ... гэсэн бүрдэл хэсгүүдийг багтаан илүү өргөн хүрээтэй тайлбарлах ёстой. Энэ нь хэдийгээр хуулийн дагуу үргэлжлүүлэн цагдан хорьсон тохиолдолд, зөвхөн хууль ёсны байх нь хангалттай бус бөгөөд, мөн тухайн нөхцөл байдалд зүй зохистой байх ёстой гэсэн агуулгатай юм.

Цаашилбал, үргэлжлүүлэн цагдан хорих нь оргон зайлах, нотлоход саад хийх, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэргийлэх гэсэн бүх л нөхцөл байдлуудад зайлшгүй шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, үргэлжлүүлэн цагдан хорих нь “хууль ёсны байхаас гадна, дээр дурдсан зорилгын үүднээс бүх нөхцөл байдалд үндэслэлтэй, “шаардлагатай” байх ёстой. Тодорхой хэрэгт тэдгээр хүчин зүйлүүд байгааг харуулах нь оролцогч Улсын үүрэг мөн гэж заасан байна.

Жишээ...

Муконгийн хэрэгт гомдол гаргагч “түүнийг дур мэдэн баривчилж, хэдэн сараар цагдан хорьсон” гэж гомдол гаргасан бөгөөд, оролцогч Улс түүнийг нь Камеруны дотоодын хуулийн дагуу баривчилж, цагдан хорьсон гэсэн заргыг хэрэгсэхгүй болгосон байна. Тус Хороо тийнхүү цагдан хорьсон нь “хэргийн тухайн нөхцөл байдалд үндэслэл ч байхгүй, шаардлага ч байхгүй” байсан учир 9(1) зүйлийг зөрчсөн гэж дүгнэжээ.

Тухайлбал, тус оролцогч Улс тийнхүү цагдан хорьсон нь “оргон зайлах, нотлоход саад хийх, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс сэргийлэхэд...зайлшгүй шаардлагатай” байсан гэдгийг нотлоогүй, харин ердөө л баривчлах ба цагдан хорихдоо Пактын үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хязгаарлахыг зөвшөөрсөн 19(3) дугаар зүйлийг иш татахад хангалттай гэж үзжээ. Гэхдээ тус Хороо “олон намын тогтолцоотой ардчилал, ардчилсан үзэл баримтлал, хүний эрхийг хавчин боогдуулах аргаар улс төрийн төвөгтэй нөхцөлд үндэсний эв нэгдлийг хангах боломжгүй бөгөөд, гомдол гаргагчийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг зөрчсөн байна” гэсэн дүгнэлтийг хийжээ. Эцэст нь тус Хороо гомдол

гаргагчийг баривчилсан цагдан хорьсон нь Пактын 9(1) зүйлд нийцэхгүй гэж мөн дүгнэжээ.²

Европын шүүх нь “Хүний эрхийн тухай Европын Конвенц”-ийн 5(1) дүгээр зүйлийн “зорилго” нь “хэний ч эрх чөлөөг дур мэдэн хасахгүй байхыг баталгаатай хангах явдал юм” гэж тогтоожээ. Өөрөөр хэлбэл, “5 § 1 дүгээр зүйл дэх “хууль ёсны” ба “хуульд заасан журмын дагуу” гэсэн нэр томъёо нь үндэсний хууль тогтоомжийн байцаан шийтгэх ажиллагааны болон материаллаг хэм хэмжээнүүдэд бүрэн нийцсэн байхыг илэрхийлэхээс гадна, эрх чөлөөг хасах аливаа үйлдэл дур зоргын биш байх ба 5 дугаар зүйлийн зорилготой нийцэж байх утгыг агуулна.

Нэмж тэмдэглэхэд, хувь хүний эрх чөлөөнд ач холбогдол өгч байхыг харгалзан тус конвенцоор тогтоосон “хууль ёсны” байх стандартад үндэсний хууль тогтоомжууд нийцэж байх нь чухал. Энэхүү стандартын дагуу аливаа бичмэл, бичигдээгүй хууль нь тухайн үйлдлийг хийхэд ямар үр дагавартай болохыг урьдчилан харах, шаардлагатай бол зөвлөгөө авах боломжийг иргэдэд олгосон байхыг шаардана”³ гэж заажээ.

1988 оны “Хоригдсон болон цагдан хоригдсон бүх хүмүүсийг хамгаалах зарчим”-ууд нь 39 зарчмаас бүрдсэн дэлгэрэнгүй мэдэгдэл юм. Эдгээр зарчмуудад тусгаагүй гэсэн шалтгаар үндэсний болон олон улсын хуулийн эх сурвалжид зөвшөөрсөн эрхийг эрх чөлөөгөө хасуулсан хүний эрхийг хязгаарлахад үндэслэж үл болно. Эдгээр зарчмуудад ялангуяа шүүхийн буюу бусад хэлбэрээр бүх төрлийн цагдан хорих газрыг үр ашигтайгаар хянах асуудлыг онцлон заасан байна. Жишээлбэл, хууль бусаар хорих, эрх чөлөөгөө хасуулсан хувь хүнтэй хууль бусаар харьцаж байгааг эсэргүүцэх арга замыг заасан байна.⁴

НҮБ-ын Дүрэмд “...хүний эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжихэд улс орнуудын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийг чухалчилна”⁵ гэсэн байдаг. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 5 дугаар зүйлд “...хэнд ч эрүү шүүлт тулгах буюу хэрцгий, хүний ёсноос гадуур эсхүл нэр төрийг нь доромжлон харьцах, шийтгэхийг хориглоно”⁶ гэж заасан нь орчин үеийн эрүү шүүлттэй тэмцэх тэмцэл, үйл ажиллагааны эх суурийг тавьсан юм. “Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд”⁷-ын цогцод: “Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон бүх этгээд өөртэйгээ энэрэнгүй харьцах, хүний хувьд заяасан нэр хүндийг хэрэгжүүлэх эрх эдлэх ёстой хэмээгээд, хэрцгий хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэх гэдэг нэр томъёог биеийн болон сэтгэл зүйн хүчирхийллээс гадна, хоригдож буй байрны нөхцөл нь хүний харах, сонсох болон орон зай ба цаг хугацааг баримжаагаар төрөлхийн аливаа мэдрэхүйгээс түр болон бүр мөсөн хагацахаар байх ёсгүй гэсэн өргөн утгаар ойлгоно”⁸ гэж заажээ.

Энэ баримт бичгийг хэрэгжүүлэхдээ хэрэглэх нэр томъёог субъект бүрээр тайлбарлан гаргаснаас гадна, аливаа нэг хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон бүх этгээд өөртэйгээ энэрэнгүй харьцах, хүний хувьд заяасан нэр хүндээ хүндэтгүүлэх эрхтэй болохыг тодорхойлсон.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей⁹ “Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль”-д ...хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтан гэдэгт цагдаагийн бүрэн эрх

² Шүүн таслах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нь. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчдөд зориулсан гарын авлага. 162-163 дахь тал

³ Шүүн таслах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нь. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчдөд зориулсан гарын авлага. 165-166 дахь тал.

⁴ Мөн тэнд, 59 дэх тал.

⁵ Права человека “Сборник международных договоров”, Нью-Йорк, 2002, Женева.

⁶ Хүний эрх, Олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн эмхэтгэл, Улаанбаатар, 1998 он, 3 дахь тал

⁷ 1988 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 43/173 дугаар тогтоолоор батласан.

⁸ Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, Улаанбаатар, 1996 он, 28 дахь тал.

⁹ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 дүгээр тогтоолоор батлагдсан.

эдэлдэг, ялангуяа бусдыг баривчлах, хорьж саатуулах эрх бүхий томилдог болон сонгогддог бүх албан тушаалтнууд хамаарна... хэмээн тодорхойлсон байна.

Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнууд үүргээ биелүүлэхдээ бүх хүмүүсийн нэр төрийг хүндэтгэж, тэдний хүний эрх, эрх ашгийг хамгаалан дэмжинэ гэжээ. Энэ баримт бичигт эрүү шүүлтийг хориглох талаар заахдаа: “хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгий, хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэх аливаа үйлдлийг хийх, өдөөн хатгах болон эвлэрэнгүй хандаж болохгүй бөгөөд, хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгийгээр, хүнлэг бусаар, нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийг дээд шатны албан тушаалтны захирамж, дайны байдал, дайны аюул, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх, дотоодын улс төрийн бодит байдал болон бусад ямар ч онцгой нөхцөл байдлаар зөвтгөж болохгүй” гэж тодорхойлсон байна. Үүний дараа НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Конвенц”¹⁰-ийг батлан гаргасан.

Дээр дурдсан олон улсын баримт бичгүүдээс үзэхэд, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, эсхүл гэмт хэрэгтнүүдтэй харьцах тухай олон улсын баримт бичгүүдийн бараг тэн хагас нь шүүхээс өмнө, эсхүл шүүхээр хэлэлцэлгүй хоригдсон, мөн захиргааны журмаар хоригдсон хүмүүсийн эрхийг хамгаалахад нэн түрүүнд чиглэгдсэн байдаг байна.

Монгол Улсын ЭБШ хууль шинээр батлагдаж, 2002 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн сэжигтнийг баривчлах, сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хорих эвшөөрлийг шүүгч өгөх болсонтой холбогдуулан Улсын Дээд шүүхээс энэ чиглэлээр “Зөвлөмж” гаргаж байжээ. Үүнд:

"Баривчлах", "Цагдан хорих" тухай ЭБШ хуулийн 58, 59, 68, 69, 366, 408 дугаар зүйлүүдэд тодорхой заасан боловч урьд нь шүүгч энэ тухай асуудлыг шийдвэрлэж байгаагүй, Монголын шүүх, шүүгчдийн хувьд хуулиар олгогдсон шинэ үүрэг учраас хуулийн заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэгжүүлэх шаардлагын үүднээс ЗӨВЛӨХ нь:

"Цагдан хорих ТСАХ-г зөвхөн шүүгч авна" гэсэн ЭБШ хуулийн 62.2 дугаар зүйл, хэсгийн заалтыг хэрэгжүүлэхдээ шүүгчид туйлын нягт нямбай хандаж байвал зохино.

Хуульд зааснаар сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг дараах тохиолдолд цагдан хорино. Үүнд:

1. Хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч;
2. Удаа дараа ял шийтгүүлж байсан этгээд;
3. Онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол /ЭБШ хуулийн 68.1/;
4. Хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэний учир өмнө нь авсан ТСАХ-г зөрчсөн этгээд;
5. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлж болзошгүй, эсхүл оргон зайлсан /ЭБШ хуулийн 68.2/ бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно. Харин:

- Хөнгөн гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн;
- Хүнд өвчтэй этгээд;
- Жирэмсэн эмэгтэй;
- Насанд хүрээгүй этгээд;
- Хөхүүл хүүхэдтэй эмэгтэйчүүдийн хувьд ЭБШ хуулийн 68.2-т заасан үндэслэл байхгүй бол цагдан хорих ТСАХ хэрэглэхийг хориглоно.

¹⁰ 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр Нью-Йорк хотноо батлаж, 1987 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр хүчин төгөлдөх болсон. Монгол улс 2000 оны 11 дүгээр сарын 2-ны өдөр нэгдэн орсон. Төрийн мэдээлэл, I боть, Улаанбаатар, 2004 он, 109 дэх тал.

Гэвч ЭБШ хуулийн 68.8-д "Жирэмсэн эмэгтэйг" эмнэлгийн байгууллагын хяналтын дор цагдан хорьж болох талаар заасан байна.¹¹

1999 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” хууль батлагдаж, хэрэгжсэн. Энэ хуулийн 1 дүгээр зүйлд зорилтыг дараах байдлаар тусгасан. Үүнд: “Энэ хуулийн зорилт нь эрх бүхий албан тушаалтнаас хуульд заасан үндэслэлээр гаргасан шийдвэрийн дагуу сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх нөхцөл, журмыг тодорхойлох, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино”.

Баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх үндэслэл нь энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу, гагцхүү Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу эрх бүхий албан тушаалтнаас гаргасан захирамж, тогтоол нь баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг үндэслэл болдог байна.¹²

Энэ хуулийн 17 дугаар зүйлд хоригдсон этгээдийн эрхийг тусгасан.

17.1 Хоригдсон этгээд дараахь эрх эдэлнэ:

17.1.1. өөрийн эрх, үүрэг, хорих байрны дотоод журам, өргөдөл, гомдол, хүсэлт гаргах эрхийн талаар мэдээлэл, тайлбар авах;

17.1.2. өөрийн хувийн аюулгүй байдлыг хангуулах;

17.1.3. хорих байрны дарга болон хорих байрны үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрх бүхий албан тушаалтантай хорих байранд ажиллах үеэр нь хувиараа уулзах;

17.1.4. өмгөөлөгчтэй уулзах, хууль зүйн туслалцаа авах;

17.1.5. энэ хуулийн 19-д заасан хүмүүстэй уулзах;

17.1.6. улсын нууцтай холбоотой болон гэмт үйлдэлд холбогдолтой урвуулан ашиглаж болзошгүйгээс бусад, өөрийн хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах баримт бичиг, бичлэгийг биедээ хадгалах;

17.1.7. ном, сонин, сэтгүүл, ариун цэврийн хэрэгсэл өрөөндөө байлгах;

17.1.8. энэ хуулиар тогтоосон хэмжээний илчлэгтэй хоол, түүнчлэн унтах байр, дэвсгэр, хучлагаар хангагдах;

17.1.9. шөнийн цагт 8 цагаас багагүй хугацаагаар унтаж амрах;

17.1.10. эмнэлгийн тусламжийг Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуульд¹ заасан журмын дагуу авах;

17.1.11. хорих байрны дотоод журамд заасны дагуу захидал, цахилгаанаар харилцах, бичгийн хэрэгсэл ашиглах;

17.1.12. хорих байрны дотоод журам зөрчихгүйгээр шашны зан үйл үйлдэх;

17.1.13. хорих байрны дотоод журамд заасан хугацаагаар салхинд гарах;

17.1.14. боловсрол, мэдлэгээ дээшлүүлэх, шаардлагатай сурах бичиг, ном ашиглах;

17.1.15. эргэлт авах;

17.1.16. иргэний эрх зүйн хэлцэлд итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөрөө дамжуулан оролцох;

17.1.17. өөрт холбогдох асуудлаар болон хорих байрны нөхцөл, журам, үйл ажиллагааны талаар аль ч байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдол, хүсэлт гаргах.

Өмнө мөрдөгдөж байсан Эрүүгийн хууль, ЭБШ хуулийн 68, 69, 70, 114 дүгээр зүйлүүдийг нэг мөр хэрэглэх, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд цагдан хорих ТСАХ авагдаж буй хүний эрх зөрчигдөхгүй, сэжигтэн, яллагдагч, тэдгээрийн ар гэр, өмгөөлөгчид цагдан хоригдсон үндэслэлийг шуурхай танилцуулах, сэжигтэн, яллагдагч баривчлагдсан, цагдан хоригдсон үндэслэлийг эс зөвшөөрч, шүүгчид өөрийн биеэр тайлбар өгөх боломжийг хангах зорилгоор шүүх, прокурорын байгууллага эрх хэмжээний хүрээнд хуульд нийцүүлэн тодорхой журам, заавар гаргаж байжээ. Тухайлбал: 2008 оны

¹¹ Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2002 оны 7 дугаар сарын 24-ний өдрийн “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход шүүхээс анхаарах зарим асуудал” зөвлөмжийн 3 дахь заалт. <https://www.legalinfo.mn/law/details/11163> (2021.08.10)

¹² Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль. <https://www.legalinfo.mn/law/details/464>

01 дүгээр сарын 30-ны өдөр Улсын Дээд Шүүхийн Ерөнхий Шүүгч, Улсын Ерөнхий Прокурор хамтран “Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журам”, Монгол Улсын Ерөнхий Прокурорын 2011 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдрийн 214 тоот, 2013 оны 02 дугаар сарын 05-ны өдрийн А/14 тоот тушаалаар “Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын заавар”-ыг батлан мөрдүүлж байна. “Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журмаар” цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдаж буй сэжигтэн, яллагдагчийн эрхийг хангах, цагдан хорих санал гаргах эрх бүхий субъектийн шуурхай байх явдлыг хангах, цагдан хорих ТСАХ авагдсан хүнд, түүний ар гэр, өмгөөлөгчид энэ талаар 24 цагийн дотор мэдэгдэж байх, шаардлагатай бол шүүгч цагдан хоригдож буй хүнтэй биечлэн уулзах зэрэг харилцааг зохицуулж байна.

Дүгнэлт. Дээрх хууль, эрх зүйн акт, баримт бичгүүд нь мэдээж хэрэг хүний эрхийг дээдлэх зорилгоор төрөөс авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний нэгэн илрэл төдийгүй, НҮБ-ийн конвенциудад нэгдэн орсоноор хүлээх шаардлагатай үүргийн хэрэгжүүлэлт байхаас гадна, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал бодит амьдралд хэлбэржин тогтож буйн илрэл юм байна.

НҮБ-аас 1984 онд батласан “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенц” болон 1988 онд батласан “Цагдан хорих болон хорих ял эдэлж байгаа хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд”-д заасан хүний эрхийг хүндлэн, дээдлэх зарчмыг Монгол улсын төр засгаас дэмжиж, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх, тэр дундаа цагдан хорих ТСАХ авахдаа хуулийн үзэл баримтлалыг ягштал дагаж мөрдөх чиглэлтэй байгаа нь дэвшилттэй бөгөөд, үүний үр дүнд Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг тодотгож, хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэний ч эрх чөлөөг хязгаарлахыг хориглосон заалтыг тунхагласан явдал нь хүнлэг энэрэнгүй, ардчилсан нийгмийг цогцлоох үйлсэд чухал хувь нэмэр оруулжээ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Африканская Хартия Прав Человека и Народов, Неофициальный перевод с английского. Принята на встрече глав государств — членов Организации африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступила в силу 21 октября 1986 г. <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rz1afchar.html>.
2. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2002 оны 7 дугаар сарын 24-ний өдрийн “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход шүүхээс анхаарах зарим асуудал” зөвлөмжийн 3 дахь заалт. <https://www.legalinfo.mn/law/details/11163> (2021.08.10).
3. Права человека “Сборник международных договоров”, Нью-Йорк, 2002, Женева.

4. Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://www.legalinfo.mn/law/details/464>.
5. Хүний эрх, Олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн эмхэтгэл, Улаанбаатар, 1998 он.
6. Шүүн таслах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нь. Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчдөд зориулсан гарын авлага.
7. Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, Улаанбаатар, 1996 он.